

J. W. SZULCZEWSKI

ROŚLINY W MIANOWNICTWIE, PRZESĄDACH I LECZNICTWIE LUDU WIELKOPOLSKIEGO

(VOLKSKUNDLICHES AUS DER PFLANZENWELT GROSSPOLENS)

Zbierając przed wojną coraz bardziej niestety zanikające legendy, przesady i obrzędy ludu na Kujawach i w powiecie żnińskim, spotykałem się częstokroć z wierzeniami, pośrednio lub bezpośrednio związanymi z światem roślinnym. Z ówczesnych zapisków, dotyczących roślin, a mianowicie ich nazw ludowych, ich zastosowania w lecznictwie, oraz związanych z nimi przesądów, sporządziłem niżej podany spis, włączając do niego także materiał, otrzymany w nowszym czasie i z innych okolic Wielkopolski. Specjalną uwagę zwróciłem na obecnie jeszcze używane nazwy roślin. Pochodzą one z różnych czasów. Niektóre z podanych należą niezaprzeczalnie do bardzo starych, jak nazwy tłumaczące zastosowanie rośliny, bądź to w przesądach, bądź też w lecznictwie ludowym, jak rozchodnik, targownik, śmietannik i inne. Do młodszych utworów zaliczyć trzeba tłumaczenia nazw niemieckich, np. świętojanka, krzyżowe drzewo, bon i inne. Są one następstwem wiekowego współżycia z Niemcami, którzy naodwrot przyswoili sobie zato szereg nazw polskich, jak Kruschkenbaum (dzika grusza), Maschlurken (maślurka), Schabel (szablak) i inne.

Do podanego spisu zostały (w celach porównawczych) włączone także niektóre nazwy z Wielkopolski, znane Adamskiemu, Kolbergowi, Łosiowi, Leitgeberowi i Szafarkiewiczowi, oraz także z innych okolic Polski, przez Rostafińskiego i Majewskiego podane.

S KR Ó TY: § przed rośliną = Gatunek podany jedynie z powodu przesądów, z rośliną związanych, lub zastosowania jego w lecznictwie. — K = Kujawy; Ż = powiat żniński; O = okolica Ostrzeszowa. — A = Dr. Adamskiego materiały do flory W. Ks. Poznańskiego, wydał Dr. B. Erzepki, Poznań, 1896. — K = Kolberg, Lud, Kujawy i Poznańskie. — Ł = K. J. Łoś, Rośliny w W. Ks. Poznańskiem, dziko rosnące. Spis włączony do Słownika Majewskiego. — L = W. Leitgeber, Nazwiska traw i roślin uprawnych, używanych w Wielkopolsce. Jak poprzedni. — S = J. Szafarkiewicz, Historia naturalna dla szkół, Poznań, 1861. — Rp = J. Rostafiński, Prowincjonalne polskie nazwy roślin XVIII w. z Prus Książęcych. Kraków, 1904. — R = J. Rostafiński, Zielnik Czarodziejski, to jest zbiór przesądów o roślinach. Kraków 1893. — M = E. Majewski, Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. Warszawa 1889 i 94.

Babie zęby — *Alectorolophus majus* K. (A. dla *Coronilla varia*, M. dla *Cephalanthera grandiflora*, *Dentaria bulbifera* i *penthaphyllos*).

§ Babka — *Plantago major*. Pospolicie. Liście goją rany, powstałe z obtarcia.

Babski serek — *Malva neglecta*. K. Z. Owoc podobny do sera wiejskiego (babskiego) często zjadany przez dzieci, ma powodować choroby umysłowe.

Bania — *Cucurbita pepo*. Pospolicie. Odwarem pierwszych kwiatów oblać roślinę, a dużo owoców się zawiąże.

- Bączywie — *Nuphar lutea*. K. Ż. (K. tak samo, A.: Bączywie żółte).
- Bijon — *Paeonia officinalis*. K. Ż. (M.: Bion dla Prus Zach.) Odwar liści jako środek przeciw bieguncie u świń.
- Bociani groch — *Astragalus glycyphyllos*. K. (A., M.: Wilczy groch, S.: dla *Iris pseudocorus*).
- Bociani nosek — *Erodium cicutarium*. Ż. (M. tak samo, A.: Bekasek szaleniowy.)
- Bon — *Vicia faba*. K. Ż. (Odmianę z mniejszemi owocami nazywa lud bonikiem). Z niem. „Bohne“.
- Bycze jaje — *Lycoperdaceae*. Pospolicie. (K. dla Kujaw: Purchada, L., S.: Purchawka i kurzawka). Środek tamujący krwawienie.
- Bzducha — *Aethusa cynapium*. Pospolicie. (A.: tak samo, M. dla Poznania: Mała bzducha, pietrasznik, psia pietruszka).
- Çaber — *Satureja hortensis*. K. (M.: tak samo). Rzadko już hodowana roślina, używana jako przyprawa do czarniny.
- Cegielka — *Lychnis chalconica*. K. (Ż.: dla *Tropaeolus majus*). (M. dla Zakopanego: Ceglarka).
- Chojka (także chojar) — *Pinus silvestris*. K. (M. tak samo, K. dla Kujaw: Chojna).
- Chrząszcz — *Lactarius piperatus*. K. Ż. (M.: dla różnych gatunków rodz. *Lactarius*). Grzyb ten jadano niegdyś w stanie kiszonym.
- Cyndalja, także cyngalja — *Chelidonium majus*. Kórnik. (Rz.: Cyndalja). Sok jako środek przeciw „kużajkom“ [verruca].
- Czarna jagoda — *Vaccinium myrtillus*. Pospolicie. (L. także czernica).
- Czarcie żebro — *Cirsium oleraceum*. Pospolicie. (A. tak samo, Rz. dla *Scabiosa succisa*) Odwar rośliny używany w celu usunięcia następstw uroku¹⁾.
- Czerwona jagoda — *Fragaria vesca*. K. Ż., pod Poznaniem: Poziomka. (K.: Truskawka i trzyškawka, lecz błędnie, gdyż odnosi się to do *Fragaria collina*). Pierwszemi jagodami należy smarować nogi, by je uchronić przed odmrożeniem. K.
- § Czosnek — *Allium sativum*. Pospolicie. W wigilję Św. Jana wiązuje się łodygi, by roślina nie uciekła pod ziemię. K. Noszenie rośliny przy sobie chroni przed urokiem.
- Damascena — *Prunus domestica damascena*. Pospolicie. (M. dla *Prunus domestica* i odmian).
- Dębniółka — *Pirus malus* (dzikie drzewo). K. Owoc, dodany do kapusty podczas kiszenia, czyni ją smaczniejszą.
- Dzięgiel — *Pimpinella saxifraga*. K. (C., A.: Biedrzeniec, M. dla innych roślin). Wyciągu alkoholowego używano niegdyś jako środka przeciw cholercie. Środek ten także znany Niemcom: „Esst Bibernell und Tormentill, so wird der Tod halt stehen still“, taką radę dał rzekomo głos z nieba w czasie cholery w okolicy Rogoźna.

¹⁾ Według wierzeń ludu istnieją t. zw. „złe oczy“, których spojrzenie powoduje tak u ludzi, jak i u zwierząt pewne objawy chorobliwe: silne pocenie, ból głowy, skurcze i nawet śmierć. By unieszkodliwić wpływ takich oczu, posiadacz ich musi wpiery spojrzeć na paznokcie, trzy razy splunąć, lub wymówić: „Na psa urok!“ W celach „odczynienia“ uroku używa się różnych środków, m. i. myje się głowę odwarem czarciego żebra, który w następstwie tego staje się brudny i ciągliwy.

- Dziedzioch — *Anchusa arvensis*. K.
- Gąska — *Tricholoma equestre*. K. (M. tak samo, jak i dla *Cantharellus cibarius*).
- Geśi pepek — *Boletus granulatus*. K. Ż.
- Glubka, także gluba — *Prunus domestica*. Pospolicie. (M. tak samo dla Prus Zach. i Poznańskiego).
- Głowacz — *Knautia arvensis*. Ż. (M. dla innych roślin: *Cannabis sativa*, *Centaurea jacea* i *Cirsium eriophorum*). Odwar rośliny środkiem przeciw czerwoncy u świń.
- Gnojak — *Coprinus spec.* Ż. (M.: Gnojnik dla *C. fimetarius*).
- Grabina — *Carpinus betulus*. Pospolicie zamiast grab. (M.: Tak samo).
- Gronko — *Herniaria glabra*. Ż. Materjał na wianki.²⁾
- Gulora — *Lepiota procera*. Ż., w innych okolicach s o w a.
- Guziczek — *Ranunculus repens fl. plena*. K. (M.: Guzik złoty; czy fl. plena?)
- Hodrych — *Sinapis arvensis*. Ż. Z niem. „Hederich“. Olej otrzymany z nasion ma powodować obłąd.
- Jabłecznik — *Agrimonia eupatoria*. K. Ż. (A. tak samo). Zapach rośliny przypomina jabłko.
- Jabłonka — *Pirus malus*. Pospolicie zamiast jabłoń. (M. tak samo, także dla *Asparagus*).
- Jaskółcze mleko — *Ornithogalum umbellatum*. K. Z niem. „Vogelmilch“.
- Jaskółczy ślep — *Viola tricolor*. K. (M. z Kaszub: Jaskółcze oczko).
- Jaśniak — *Lycium halmifolium*. Ż. Patrz „n y g u s“. (M.: Jaśnik dla *Ligustrum*).
- Jarząbek — *Sorbus aucuparia*. Pospolicie zamiast jarzębina. (M. tak samo).
- § Jęczmień — *Hordeum vulgare*. Pospolicie. W razie tworzenia się „jęczmienia“ (hordeolum) na oku, wziąć ziarnko jęczmienia i wrzucić do studni, idąc wstecz. K.
- § Jemioła — *Viscum album*. By uspokoić fikającą krewę, wyciąć ją 3 razy różgą z jemioły. W dzień Św. Marka włożyć jemiołę świniom w żer, by uchronić je przed chorobami.
- Kacze pyszczki — *Tropeolum majus*. K. (Ż.: dla *Anthirrhinum majus*).
- § Kąkol — *Agrostemma githago*. Jest rośliną djabelską, pioruny przyciągająca. K.³⁾
- Kamionka — *Rubus saxatilis*. K. Z. (Ł. i S.: Tak samo, M. dla innych roślin).
- § Kamosa — *Chenopodium album*. Z kamosy i pokrzyw gotują na Kujawach jarmuż.

²⁾ W oktawę Bożego Ciała wije lud wiejski małe wianki z roślin, oddawna do tego celu używanych, i to w liczbie nieparzystej i zabiera je do kościoła na procesję. W domu służą one celom leczniczym. Szulczewski, Geweihte Pflanzen, Zft. d. nat. Abt. Jhrg. IX, pag. 167.

³⁾ Knoop, Die Himmels- und Naturserscheinungen in der Anschauung des kujawischen Volkes. Hessische Blätter für Volkskunde. III, H. 2—3, pag. 124.

- Kluczyki — *Primula officinalis*. Pospolicie (L. tak samo; oraz pierwiosnek).
- Knerych (także pięćkolon) — *Spergula arvensis*: O. Z niem. „Knöterich?“
- Kniat — *Caltha palustris*. Ż. (W Poznaniu: kaczyniec). (M. tak samo i dla różnych innych roślin).
- Kobylec — *Rumex lapathifolium*. Pospolicie. (M. z Kujaw dla *R. crispus*: kobylak).
- Kocanka — *Anthenaria dioica*. K. (M. tak samo, i dla innych roślin).
- Koci ogon — *Amaranthus caudatus*. K. (M. Lisi ogon).
- Kończywiec — *Trifolium arvense*. O. (M.: kończyzna).
- Korbal — *Cucurbita pepo*. Ż. (L. K. tak samo).
- Korcibka — *Prunus spinosa*. O. (M. dla *Prunus padus*).
- Koszcza — *Equisetum arvense*. Pospolicie.
- Kotki — *Trifolium arvense*. K. (M. tak samo).
- Kozak — *Boletus scaber*. Pospolicie. (M. tak samo i dla innych gatunków).
- Kozia broda — *Clavaria botrytis*. Ż. K. (M. Kozia broda gałęzista).
- Księżę portki — *Nigella arvensis*. Kościan, Gniezno.
- Krężolek — *Polygonum convolvulus*. K.
- Krzyżowe drzewo — *Rhamnus cathartica*. K. Z niem. „Kreuzdorn“.
Kijem z tego drzewa nawet djabła przepędzić można. K.⁴⁾
- Krzyżowe ziele — *Hypericum perforatum* K. (Ż.: Świętojańskie ziele). (M. Tak samo). W oborze przechowywana roślina chroni bydło przed wpływem cioty.
- § Kurdybanek — *Glechoma hederacea*. Pospolicie. Środek przeciw zatrzymaniu moczu u koni.
- Kurka — *Cantharellus cibarius*. Pospolicie, także kogutek. (M. Tak samo).
- Kurzy ślep — *Anagalis arvensis*. K. (M. tak samo).
- § Lebioda — *Atriplex hortense*. Pospolicie. (M. tak samo, także i łoboda). Z liści gotuje się jarmuż.
- § Len — *Linum usitatissimum*. Wysiew odbywa się w wigilję Św. Petroneli.
- § Lipa — *Tilia spec.* Chroni przed piorunem. Gałązki lipy, wzięte z ołtarza ustawionego w dzień Bożego Ciała i wsadzone a) w zagon kapusty, chronią przed pchełkami, b) w len, powodują wzrost tak wysoki, jak ta gałązka, c) w żyto, chronią przed „płonnikiem“.⁵⁾ Łykiem z lipy można djabła związać.
- Lnica — *Camelina sativa*. Pospolicie. (M. tak samo; Ł., S.: Lnicznik).
- Łobuzie — *Acorus calamus* K. (M. tak samo dla Prus Zachodnich).

⁴⁾ Tym samym celem służy lipa i brzoza. Knoop, Der Teufel und die Linde. Zft. d. Vereins f. Volkskunde in Berlin. XV, pag. 102.

⁵⁾ Pierwotnie demon zbożowy, obecnie oznacza człowieka „trzymającego z djabłem“. Przed wschodem słońca kroczy on jedną nogą ludzką, a drugą psią skośnie przez pole i wycina sierpem w zbożu wąską dróżkę, przez co zabiera t. zw. plon, t. j. wszystkie kłosa zagonu stają się próżne. Knoop, Polnische Dämonen. Hessische Blätter f. Volkskunde, IV, 1.

Wsadzone w strzechę w wigilję Św. Jana, chroni dom przed ciotami i złemi duchami.⁶⁾

- Lubieszczyk — *Levisticum officinalis*. K. (K. tak samo dla Kujaw).
Niegdyś często w ogródkach hodowana roślina. Jest środkiem, powodującym „zadanie“, t. j. wzbudzenie miłości u mężczyzn.
- § Macierzanka — *Thymus serpyllum*. Kadzenie macierzanką leczy choroby kobiece. K.
- Macierzanka pachnąca — *Calamintha acinos*. K. Ż. Materiał na wianki.
- Maczek — *Papaver rhoeas*. Ż. (M. tak samo, i dla *P. argemone*.)
- Macoszka — *Viola tricolor maxima*. Pospolicie. Ż. niem. „Stiefmütterchen“. (M. tak samo z Prus Zachodnich).
- Majeronka — *Origanum majorana*. Pospolicie. (M.: Majeran ogrodowy, majeran, majeranek).
- Malisa — *Nepeta cataria*. Pospolicie. (Nie zaś *Melissa officinalis*). (Kószki i ule nacierają się malisą, by otrzymały miły pszczołom zapach).
- Maruna — *Tanacetum parthenium*. K. Ż. (M. tak samo). Odwar rośliny używany w chorobach kobiecych.
- Maślurka — *Boletus luteus*. K. Ż. (M.: Maślak, maślanka, maślarz, maśluk).
- Matki Boskiej lzy — *Briza media*. K. Pospolicie. Materiał na wianki.
- Mietlonka — *Sarothamnus scoparius*. O. Materiał na miotły.
- § Miętkiew — *Mentha piperita*. K. Ż. Herbata przeciw bólowi „brzucha“.
- Mlecz — *Taraxacum officinale*. K. Ż. (M. dla różnych roślin; L.: Brodawnik, mlecz świński, mniszek; K. dla Kujaw: Wole oczy).
- Mleczaj — *Sonchus arvensis*. K. (M. tak samo.)
- Modrak — *Centaurea cyanus*. W całej Wielkopolsce pospolicie. Herbata w chorobach kobiecych.
- Muchajer K., muszora Ż. — *Agaricus muscarinus*. (M. tak samo z Rusi) Grzyb gotowany w mleku jest środkiem przeciw muchom.
- Murzonka, tak samo murzanka — *Ustilago spec.*
- Myrta — *Myrtus communis*. Pospolicie. Herbata przeciw różnym chorobom niewieścim. Ż. Wydając wyhodowaną myrtę, wydaje dziewczyna swe szczęście. Pospolicie. Gdy pada w myrtowy wianek (w czasie ślubu), będzie nieszczęśliwe małżeństwo. Pospolicie.
- Niemka — *Amanita vaginata*, także *Paxilus prunellus*. Ż. (M. tak samo).
- Nyguś — *Lycium halimifolium*. K. (L.: Kozłowe ciernie, z niem. „Bocksdom“). Koleczastymi gałązkami wypędzano niegdyś w Wielki Piątek (Boże rany) nygusa (t. j. lenistwo).⁷⁾
- Olszówka — *Paxilus involutus*. Ż. (M. dla *Agaricus coeruleus* i *Schizophyllum*).

⁶⁾ W nocy Św. Jana uprawiają cioty i „złe duchy“ swe harce, szkodzą ludziom i zbierają roślinom siłę leczniczą. Dlatego trzeba zbieranie roślin leczniczych ukończyć przed tym właśnie dniem.

⁷⁾ W Wielki Piątek z rana bije się dzieci różgami na pamiątkę biczowania Pana Jezusa. Są to t. zw. „Boże rany“.

- Olszyna — *Alnus glutinosa*. Pospolicie, zamiast olcha. Djabeł obił swą babusię kijem z olchy, od czego otrzymało drzewo czerwone zabarwienie. K.
- Osina — *Populus tremula*. Pospolicie, zamiast osika. (M., S. tak samo).
- Pałka — *Typha latifolia*. Ż. Poznań. (M. tak samo dla Krakowskiego).
- Pana Jezusa laska — *Armeria vulgaris*. Pospolicie. (L. z Poznańskiego: Laska Chrystusowa.) Materjał na wianki; herbata przeciw krwotokom.
- Pana Jezusa włosy — *Eriophorum vaginatum*. Ż. (S.: Wełnianka).
- Pantufka — *Solanum tuberosum*. Tylko na Kujawach, gdzie indziej perka. (Według K. na Kujawach i w Prusach Zachodnich).
- Paznogiętka — *Calendula officinalis*. K. (M. tak samo, L.: nogiętka).
- Peluszka — *Pisum arvense*. K. Ż. Przed wojną często siany gatunek. (M. z Kaszub, dla *Pisum spec.*)
- Piernatka — *Phalaris arundinacea*. Ż.⁸⁾
- Pindyrynda — *Datura stramonium*. Pospolicie. (M. Tak samo). Nazwa dla kobiet lekkich obyczajów. K.
- § Piołun — *Artemisia absinthium*. Pod żyto w stodole włożony piołun chroni przed myszami.
- Piwonja — *Tanacetum balsamita*. K. Ż. (M. tak samo).
- Pocieczka — *Boletus bovinus*. Poznań.
- Prawdziwy grzyb — *Boletus edulis*. Pospolicie. (M. tak samo.) Grzyby nieznanne nazywa lud grzybami psieni.
- § Przeszty — *Bryonia dioica*. Pospolicie. Smażony korzeń leczy ranę końskiego kopyta, powstałą z „zagwożdżenia“.
- Przymiotowe ziele — *Senecio vulgaris*. Ż. (M. tak samo według Marcina z Urzędowa i innych). Smażona roślina leczy wrzody.
- Pstra trawa — *Phalaris arundinacea fol. picta*. Ż. K.
- § Rozchodnik — *Sedum acer*. Kadzenie rozchodnikiem jest środkiem przeciw opuchnięciu, które się potem rozchodzi. K. Gdy mleko u krowy się psuje, trzeba doić przez wianek z rozchodnika. K. Materjał na wianki.
- Rozpustne ziele — *Verbena officinalis*. K. Wzbudza miłość nierządną u płci drugiej.
- Siedmiolotka — *Allium schoenoprasum*. K. Co siódmy rok trzeba roślinę przesadzić, w przeciwnym razie zginie.
- Śliwka — *Prunus domestica*. Pospolicie zamiast śliwa. (M. z Prus Zachodnich; L. tak samo).
- Ślazona róża — *Althaea rosea*. K. Herbata przeciw kaszlowi.
- Słomianka — *Helichrysum arenarium*. Ż. Poznań. (M.: Słomiany kwiat).
- Śmietannik — *Comarum palustre* (K.) lub *Geum rivale* Kórnik. (M.: dla *Agrimonia eupatoria*, *Parnassia palustris*, *Oenothera biennis*.) Liść włożony do kierenki (naczynie, w którym robi się masło), powoduje szybkie tworzenie się masła.
- Smrodzina, także smrodzinka — *Ribes nigrum*. Ż. Poznań. (M. dla *Lonicera*).

⁸⁾ Piernat = pierzyna. Trawa ta daje miękkie i lekkie siano.

- Sowa — *Lepiota procerus*. K. (M. tak samo, K.: psia bedłka i psi kozak).
- Sporyz, także sporyzek — *Polygonum aviculare*. K. (M. tak samo).
- Srebrnik judaszów — *Lunaria annua*. Poznań.
- Sroczka — *Delphinium consolida*. Poznań, Gniezno. (L.: Ostróżki polne; M.: Sroczka).
- Sucharka — *Boletus subtomentosus*. Poznań.
- Świętojanka — *Ribes rubrum*. Pospolicie, z niem. „Johannisbeere“.
(K., L. tak samo, M. także dla *R. nigrum*).
- Świńska wesz — *Cicuta virosa*. Pospolicie. (M.: tylko świnia wesz).
- Szablak — *Phaseolus vulgaris*. Pospolicie. Rozróżnia się *f. nanus* czyli bosi i *f. communis* czyli tyczkowy.
- Tańcujka — *Marasmius oreades*. Ż. (M.: Tanecznicza). Miejscami chętnie zbierany grzyb.
- Targownik — *Trifolium montanum*. K. (M. tak samo). Liść wpleciony krowie w ogon ułatwia targ. Materiał na wianki.
- Taterak — *Acorus calamus*. Ż. (M. tak samo).
- Torka — *Prunus spinosa*. Pospolicie tak dla owocu, jak i dla krzewu. Owoc zmarznięty niegdyś zbierano i jedzono.
- Turek — *Tagetes patula*. K. (M. tak samo dla Małopolski).
- § Tysiącznik — *Erythraea centaurea*. Pospolicie. Żucie liści w czasie upału gasi pragnienie.
- Uleżałka — *Pirus communis* (drzewo dzikie). Pospolicie. Odwaru suszonych owoców używano jako środka przeciw krwawej biegunce.
- Wiewiórczyn — *Lycopodium clavatum*. K. Ż. (Ł.: widłak, L.: włóczęga, babimór, S.: włóczęga). Obecność rośliny w domu przyciąga pioruny i zabija pisklęta w jajach.⁹⁾ Roślina dała nazwę miejscowości „Wiewiórczyn“, w powiecie żnińskim.
- Wiczyna — *Ononis spinosa*. K. (M. tak samo).
- Wika — *Vicia sativa*. Pospolicie zamiast wyka. (M. tak samo).
- Wole oko — *Nuphar alba*. Ż. (K. z powiatów środkowych Wielkopolski tak samo, M.: tak samo dla *Caltha palustris* z Prus Zachodnich i dla *Anthemis spec.*).
- Wolski ślep — *Anthemis arvensis*. Kościan. (M.: Wołowe oko).
- Żabia miętkiew — *Mentha aquatica*. K. (M. tak samo z Prus Zachodnich).
- Żabiak — *Herniaria glabra*. K. (M.: Żabie gronko). Materiał na wianki.
- Zajęczy czosnek — *Allium vineale*. K.
- Zajęczy groch — *Coronilla varia*. K. (M. dla *Sarothamnus scoparius* i *Orobus tuberosus*).
- Zajęczy grzyb — *Boletus rufus*. K. (M.: zajęczy grzybek dla *B. subtomentosus*).
- Zajęcze ziele — *Rumex acetosa*. O.
- Żegawka — *Urtica urens*. K. Ż. (L.: Żagawka, S.: Pokrzywa żegawka).

⁹⁾ Szulczewski, Posener Pflanzensagen und Pflanzenaberglauben. Zft. d. nat. Abt. Jhrg. IV, pag. 17.

Zielonka — *Tricholoma equestris*. Ż. Poznań. (M.: Bedłka zielonka).

Zielonka szara — *Russula resinus*. Poznań.

Zimownik — *Aster novi belgii*. K. (M.: Żywotnik).

Żółwie ziele — *Anthyllis vulneraria*. K. Za dotknięciem tą rośliną otwierają się kłódki i zamki, z czego niegdyś mieli korzystać złodzieje. Lud opowiada sobie o gnieździe żółwia, otoczonego wszechstronnie kołeczkami. Wyleciały one w powietrze za dotknięciem ich tą właśnie rośliną, przyniesioną w pysku przez żółwia.¹⁰⁾

§ Żywokost — *Symphytum officinale*. Smażony korzeń leczy kości złamane.

§ Żyto — *Secale cereale*. Pierwsze kwiecie wargami uchwycone i połknięte chroni przed febrą (malarją). K.¹¹⁾ W Nowy Rok gotowano w powiecie żnińskim kluski z kłosem żytnim wewnątrz. Każdy członek rodziny zjadał taką kluskę, by się uchronić przed chorobami.¹¹⁾ Na pasterkę zabierano dawniej wiązkę słomy żytniej. Słomą tą obwiązywano drzewka w ogrodzie, by je uchronić przed zającami.

Z U S A M M E N F A S S U N G.

Beim Sammeln von Sagen, Aberglauben und Volksbräuchen in Kujawien und im Kreise Żnin hat Verfasser auch Material botanischen Inhalts erhalten. Daraus entnommene Namen der Pflanzen, ihre Anwendung in der Volksmedizin und im Aberglauben, ergänzt durch Beiträge aus anderen Teilen Grosspolens, sind im obigen Verzeichnis zusammengestellt worden.

JAN KUCHTA

MOTYW MATKI BOSKIEJ — UCIECZKI GRZESZNYCH W PODANIACH LUDOWYCH O CZARNOKSIĘŻNIKU TWARDOWSKIM

(LE THÈME DE LA SAINTE VIERGE, REFUGE DES PÊCHEURS DANS LES
LÉGENDES POPULAIRES CONCERNANT LE SORCIER TWARDOWSKI)

I. Wstęp. Wśród wielu obcych, wędrownych motywów, które zażyczone z różnych podań, i lokalnie odpowiednio przetworzone, weszły w skład cyklu podaniowego o sławnym krakowskim czarnoksiężniku XVI w. mistrzu Twardowskim, zwraca naszą uwagę osobliwie jeden. Mam tu na myśli motyw Najświętszej Marji Panny, ratującej porwanego przez djabła i unoszonego do piekieł czarnoksiężnika, hulaj

¹⁰⁾ Klinger, Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego. Ser. II.

¹¹⁾ Knoop, Volkstümliches aus der Pflanzenwelt. Zft. d. nat. Abt. Jhrg. XI, pag. 52 i 72.